

SÒCRATES I L'ESTRANYA FAMÍLIA

En la construcció de l'específica personalitat socràtica, tenen un paper molt important la sèrie de llegendes o narracions més o menys inventades sobre la seva estranya família. Ja al segle 19 es va suposar que aquestes narracions tenien un valor clarament simbòlic. Des que Gabriele Gianntoni va crear 'els socràtics', recollint exhaustivament tots els fragments i testimonis sobre la seva vida, obra i deixebles directes (una mica en paral·lel a la construcció dels 'presocràtics' per Diels i Kranz), sabem que 'el socratisme' és, en bona part, una recreació hel·lenística feta a partir dels materials antics. El que s'anomena 'Exemplum Socratis' té un paper clarament pedagògic i inclou una subtil crítica a la mateixa idea de la vida filosòfica. És ben conegut el tòpic de la lletjor de Sòcrates que ens introdueix en la idea de la lletjor mateixa de la filosofia, presentada com a disciplina esgarriacriatures i poc harmònica amb la ciutat. Segons diu Sèneca, Sòcrates era un 'home molt lleig, de nas camús, front amb grans entrades, espatlles peludes i cames garrelles' ('Sobre el matrimoni') i aquesta lletjor té un paper simbòlic perquè també fa referència a la immoralitat intrínseca que l'Antiguitat atorgava a la filosofia, com a dissolvent de les relacions socials tradicionals.

La insistència amb què les fonts antigues fan referència a la família de Sòcrates no significa que les notícies que ens han arribat tinguin cap base històrica creïble; són, però, magnífics contes filosòfics, bons 'exemples' simbòlics del capteniment que s'espera d'un filòsof. Hi ha alguna cosa de profundament còmic ('irònic?') en el desastre de la vida familiar socràtica que prefigura el desastre filosòfic.

En la mentalitat grega clàssica, la soledat és una forma d'esterilitat. Atorgant una família a Sòcrates, tot i que es tracti d'una família peculiar, se l'allunyava de les tesis del cinisme que també reclamava el savi d'Atenes com a antecedent propi. Els cíncics (quasi amb l'única excepció de Crates i Hipàrquia), es caracteritzen per no tenir família, o per haver-la abandonada, un cop decidien abraçar la vida filosòfica. En canvi, Sòcrates no és un individu aïllat, un solitari o un marginal, sinó que viu en la ciutat i té una família, és a dir, arrels ben fixades.

El seu pare, Sofronisc, era escultor (potser escultor funerari), si es creu la referència de l'Eutifró (11c) en què Sòcrates fa de Dèdal, patró dels escultors, el seu avantpassat. Diògenes Laerci imagina que Sòcrates fins i tot va aprendre l'ofici. Però ser escultor no era una feina prou ben considerada per a un ciutadà atenès i resulta difícil creure que hagués estudiat gimnàstica, música, poesia i gramàtica si estava destinat a picar pedra. Resulta factible suposar que la feina del pare és un símbol de l'activitat teòrica. De la mateixa manera que el filòsof treballa sobre la pròpia ànima, també l'escultor també treballa el marbre eliminant-ne tot allò que sobra fins fer una bella escultura. Ser filòsof és prendre cura de la pròpia ànima, val a dir, de la pròpia vida, i treure tot allò que sobra fins convertir la pròpia acció i la pròpia vida en obra d'art. Ser escultor seria, doncs, un símbol de l'activitat filosòfica.

Pel que fa a la seva mare, Fenarete, al Teetet (149 a), Sòcrates diu que era llevadora. També en aquest cas hom pot dubtar si estem davant d'una referència autobiogràfica o d'una imatge elegant de l'ofici filosòfic. De la mateixa manera que Fenarete ajuda a néixer els infants, també el filòsof ajuda al naixem de la veritat que cadascú porta (com si estigués prenys), al seu interior.

També es fa difícil saber si Diòtima, la sacerdotessa de Mantinea, va existir mai. Sòcrates li atribueix tota la seva teoria sobre l'amor; però cap altra font antiga no l'esmenta mai per a res. Ens resta, doncs, un dubte: quines conseqüències filosòfiques

tindria que Diòtima fos una ficció literària platònica? Potser Plató posant la teoria de l'amor en boca d'un personatge històricament inexistent, ens ha volgut dir que no hi ha cap teoria correcta sobre el desig (ni tan sols la seva), o que sobre l'amor no en sap ningú -o que en saben només els éssers de ficció, perquè el desig amorós en ell mateix és fictici?

Però el personatge que dona més joc en la família de Sòcrates és la seva dona, Xàntipa, amb qui tingué tres fills, Lamprocles, Sofronisc i Menexè. El matrimoni socràtic serà un exemple de fracàs conjugal i també un símbol del malentès general del filòsof amb el món. ¿Si no s'entén amb la pròpia esposa, com vol que l'entengui la ciutat? Que Sòcrates no treballi i que la família visqui de les feines que Xàntipa fa per les cases, indica alguna cosa sobre la inutilitat de la filosofia per a la vida. Com que, a més, la llegenda socràtica afirma que els seus fills van ser uns pòtols perduts, la suposada capacitat de Sòcrates com a mestre de vida queda francament en dubte. Un home incapaç d'educar els propis fills no pot pretendre seriosament educar la Ciutat. Fins i tot una llegenda li atribueix una segona esposa, anomenada Mirto. Sèneca (a 'Sobre el matrimoni') ens diu que Xàntipa i Mirto es barallaven tothora i és obvi que vincular filosofia i baralla (o filosofia i infidelitat). La baralla domèstica és un símbol de la baralla de les idees que dona molt joc.

Les escenes de la vida quotidiana de Sòcrates representen també una 'prova' del bon esperit del filòsof. En suportar els crits de la seva dona i la pobresa en la seva vida quotidiana, Sòcrates exemplifica el tremp filosòfic; com diria Pierre Hadot, hi ha alguna cosa d'exercici espiritual en l'autodomini socràtic. Però si la família de Sòcrates té un punt còmic és perquè per a un grec assenyat, la filosofia està a un punt de la comicitat. Acabem, doncs, amb la resposta que, segons la tradició, tramesa per Diògenes Laerci, va donar Sòcrates a la pregunta sobre si era preferible el matrimoni o el celibat: 'facis el que facis, te'n penediràs'. Això, certament, resulta prou filosòfic.